

Ataizi Erenoğlu, Dilek (2017), *Kaşkay Türkleri'nin Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 336 s., ISBN: 978-975-16-3414-6

Burak SZER¹

Dünya genelinde 10 milyon km²'den fazla bir alanda, muhtelif coğrafyalarda lehçe, şive ve ağızlarla varlığını sürdüren Türk dili, yaşadığı bölgenin kültürel, sosyal ve dil özelliklerinden de yararlanarak zenginleşen bir dildir. Bu kapsam içerisinde yer alan ve günümüzde İnan İslam Cumhuriyeti sınırları içinde kimliğini "Türk" olarak ifade eden Kaşkaylar, konar-göçer Oğuz boyları ve dilleri içinde yer almaktadır. Fakat Kaşkay Türkleri ve dil özellikleri hakkında maalesef çok az çalışma yapılmış ve dolayısıyla bu alan hakkında yeterli bilgi Türk dili araştırmalarına aktarılamamıştır. Dilek Erenoğlu Ataizi, *Kaşkay Türklerinin Dili* adıyla bir saha araştırması yaparak Türk kültürünü ve dilini yaşatmaya devam eden Kaşkay Türkleri'nin varlığına dikkat çekmektedir.

Eser, *n Söz*, *Kısaltmalar ve eviri Yazı Alfabeti ve İşaretleri* başlıkları ile başlamakta, *Giriş*, *Dil İncelemesi*, *Dizin* ve *Metin* ana başlıkları ile devam etmektedir.

n Söz'de, bu çalışmanın ortaya çıkış hikayesi ile amaç ve yöntemi hakkında bilgi verilmektedir.

Giriş bölümünde *İnan Türkleri*, alt başlık olarak yer almakta olup bu bölüm *Türk Dünyası Coğrafyası*, *Bozkır Kültürü*, *İnan ve Türkler* alt bölümleri ile devam etmektedir. İnan'daki Türk kavimlerinin adının geçtiği ilk eserler, bozkır kültürü sonucu ortaya çıkan sosyolojik değişmeler, İnan'daki Türk nüfusunun geniş istatistik oranları, İnan Türklerinin boy ve yaşadıkları bölgelere göre tasnifleri ve İnan etnik bölgeleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Örneğin bu bölümde, Ali Rıza Sarrafı'nın (2002) "İnan Türklerinin Etnografyası ve Türk Folklorunun Araştırmasındaki Sorunları" adlı makalesinde değinilen İnan'daki etnik grupları ayıran en önemli kriterin dil olmasından bahsedilmiştir. Bu grupların tek ortak özelliği vatandaşlık yani İranlılıktır.

¹ Doktora ğrencisi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. buraksozer90@hotmail.com

Coğrafya ve Dil Açısından İran Türkleri, yine *Giriş* bölümü kapsamında tasniflendirilerek incelenmektedir. Burada Kaşkayların da içerisinde bulunduğu Azerbaycan Türkleri'nin yaşadıkları bölgeler ve şehirler, yapılan nüfus sayımlarına göre bölgedeki Türk nüfusu ve boy isimleri belirtilmektedir.

Bu başlıkla ilgili olarak, Doğu Oğuz Türkçesi içerisinde yer alan Türkmenler ve Horasan Türkleri hakkında yine şehir, bölge ve boy bilgileri verilmektedir. *Merkez Türkleri* başlığı altında *Halaç Türkleri* ile *Merkez Türkleri* ele alınmakta ve kitabın asıl inceleme konusu olan *Kaşkay Türkleri* bölümüne geçilmektedir.

Farklı kaynaklarda, değişik şekillerde görülen Kaşkay kelimesinin yazımı, Kaşkay sözcüğünün etimolojik ve semantik olarak incelenmesi, Kaşkay Türkleri'nin tarihi ilgili bilgiler; Hasanlı Kavus (2011) "Yadhayi Reha Der Bad", Nutki Hamid (2009) "Kaşkaylar", Safinejad Cevad (1996) "Asayir-i Merkezi-i İran", Mirza Hasan Hüseyini Fesayi (2003) "Farsname-i Nasiri" gibi önemli eserlerden hareketle belirtilmiştir. İran'ın merkez ve güney bölgelerinde yarı göçebe olarak yaşayan ve Oğuz boylarından biri olan bu Türk halkının kökeni, tayfa ve tireleri, yaşadıkları coğrafya, nüfus, sosyal yapı, yönetim ve sosyal yapı ile bu yapıya göre ortaya çıkan güç düzeni hakkında bilgi verilmektedir. Göçebe hayat sonucunda meydana gelen aşiret, tayfa ve tireler adlarına göre başlıklara ayrılmakta ve ele alınmaktadır. Bu sayede Kaşkay Türkleri'nin dili ile ilgili bilgilere geçilmeden önce bu halkın sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamdaki özellikleri hakkında yeterli bilgi sahibi olunabilmektedir.

Giriş bölümünün *D* başlığını oluşturan *Kaşkay Türkleri'nin Dili Oğuz Türkleri, Oğuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesi* bölümlerinden meydana gelmektedir. Kaşkay Türkçesinin Doerfer (1992) "İran'daki Türk Dilleri Üzerine", Nevzat Özkan (1997) "Türk Dünyası Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat" ve Bilgehan Atsız Gökdağ (2007) "İran'daki Türk Ağızlarının Sınıflandırılması" gibi Türk Dili araştırmacılarının eser ve görüşlerine de değinilerek tanımı ortaya konmaktadır. Kaynakçada; Aygün Attar (2006), "İran'ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)", Ali Rıza Sarrafi (2002) "İran Türklerinin Etnografyası ve Türk Folklorünün Araştırmasındaki Sorunları", Rafael Blaga (2002) "İran Halkları El Kitabı", Pehlevi Devri'nden önceki İran Türkleri ve İran'daki Azerbaycan nüfusu hakkındaki düşünceler için Mehmet Emin Resulzade (1993) "İran Türkleri" ve "İran Türkleri (1993) (Türk Yurdu ve Seliüreşşad'daki Yazıları)" adlı eserlerden alıntılara başvurulmuştur.

Bunun yanı sıra Mirza Bala (1977) "Kaşkay" İslam Ansiklopedisi maddesi, Eva Csato Agnes (2005) "On Copying in Kashkay", Sonel Bosnalı (2007) "İran Azerbaycan Türkçesi

Toplumbilimsel Bir İnceleme", (2001) "İran Türklerinin Dil ve Toplumsal Kimlikleri", " (2012) Dil Edimi Açısından Halaççanın Konumu", (2012) "İran'da Diller Çatışması ve Azeri Türkçesinin Konumuna Toplumbilimsel Bir Bakış", Muhittin Çelik (1998) "İran'daki Kaşkay Türkleri", (2006) "Kaşkay Türkçesinin Oğuz Grubu İçindeki Yeri", (1998) "Kaşkay Türkçesi (Doktora Tezi)", Sohrab Dolathkah (2010) "The Kashkay People, Past and Present", Farzaneh Doulatabadi (2008) "Kaşkay Sözlüğü Üzerine", (2013) "Kaşkay ve Azerbaycan Türklerine Karşılaştırmalı Bir Bakış" Süer Eker (2008) "Farsçanın Kıskacında Güney Azerbaycan Türkçesi", Emel Enkin (2011) "Kaşkay Türkçesinde Farsça Etkisi (Y.Lisans Tezi)", Ali Kafkasyalı (2010) "İran Türkleri", Mehmet Karaaslan (2011) "Başlangıçtan Günümüze Kaşkay Dili ve Edebiyatı Üzerine Değerlendirmeler", Menuçehr Kiyani (2007) "Musiki Der İl-i Kaşkayi" Kurubayashi Yuu, Rahimi Merdani" başvuru olan diğer kaynaklardır.

Mansur Tayyibi Nasiri, Sultan Tulu, Lars Johanson, Osman Nedim Tuna; İran'daki Türk nüfusu ile ilgili nitel veriler için Pierre Oberling gibi isimler ve bu isimlerin eserleri yararlanılan kaynaklar arasında bulunmaktadır. Kaynakçanın genelinde İran Türkleri ve Türkçesi hakkında yapılan çalışmaların olduğu görülmektedir.

Dil İncelemesi bölümüne geçilmeden önce Ataizi, Kaşkay Türkçesinin bölgedeki etnik, kültür ve politik olgulardan etkilenmesi nedeniyle etnolinguistik açıdan varyantlaşmış bir manzara gösterdiğini belirtmiştir. Yazara göre, Kaşkay Türkçesi yoğun Farsça etkisinde kalmış olsa da sınırlı bir kayıp yaşamış ve bu duruma Kaşkayların kendi aralarında Türkçe konuşması önemli bir etken olmuştur.

Bir bölge ağzı ile ilgili yapılacak araştırmalarda toplumbilimsel, tarihi ve etnik bilgileri göz önünde bulundurmak gerekir. Bunun için de tarihsel arka planda meydana gelen göç, savaş, etnik kimlik gibi etkenler bilinmelidir. Yazar, eserinde Sonel Bosnalı'nın (2007) "İran Azerbaycan Türkçesi Toplumbilimsel Bir İnceleme" adlı eserine atıfla, bölgenin genel kimlik yapısından bahsetmiştir. Tarihi ve toplumsal ilişkilerin hareketleri sonucunda Kaşkayların İran'ın diğer halklarıyla kuşatılarak iki dilli bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

İran'ın başkenti Tahran, farklı kültürlerin ve dillerin bir arada yaşadığı bir şehirdir. Şehirdeki Türk nüfusunun oranı %31'dir. Türkçe, İran'da eğitim dilinin Farsça olması nedeniyle sadece aile içerisinde ana dil olarak konuşulmaktadır. Ayrıca Tahran'da sadece Azerbaycan Türkleri değil Kaşkay Türkleri de bulunmaktadır. Şiraz ve çevresinde uzun zaman Farslarla birlikte yaşayan Türkler, Tahran'a göç ettikten sonra Türkçeyi unutmuş ve Kaşkay Türkçesi dil yapısı bu durumdan zarar görmüştür. Dolayısıyla yazar, günümüzde Tahran'da yaşayan Türkleri dil kullanımına göre ikiye bölmüştür. Bunlardan ilki kırsaldan

Tahran'a gelen İran Türkleri ve Farslarla iç içe yaşayan ve Farsçayı ana dil seviyesinde kullanan Türklerdir. Bu konuyla ilgili eserin *Merkez Türkleri - Halaç Türkleri* bölümü incelenebilir.

İkinci ana başlık, *Dil İncelemesi* şeklindedir. Bu bölüm *Ses Bilgisi* ve *Şekil Bilgisi* ana başlıklarından oluşmaktadır. *Ses Bilgisi* başlığı altında, Kaşkay Türkçesinde yer alan ünlüler çeşitli başlıklar altında incelenmektedir. Uzun ünlüler başlığı altında ünsüz düşmesi, hece kaynaşması, baskısız söylenen sesler yoluyla oluşan uzun ünlüler ve alıntı kelimelerde korunan uzun ünlüler değerlendirilmektedir. İkiz ünlüler ve ünlü uyumu da incelendikten sonra ünlü değişimleri başlığı altında; incelmeye, kalınlaşma, yuvarlaklaşma, düzleşme, daralma, genişleme ve büzüşme özellikleri incelenmekte ve her bir bölümde örnekler metindeki satır numarası ile birlikte gösterilmektedir.

Kaşkay Türkçesinde ünlülerde görülen düşme ve türeme ön ve iç ses bakımından incelenmekte, dudak benzeşmesi örneklerinin de gösterilmesiyle ünlülerin fonetik incelemesi tamamlanmaktadır. Dudak benzeşmesinde *çepov*, *taydador*, *alonmamoşmuş* gibi sözcüklerde Farsçanın etkisiyle uyuma aykırı kelimelerin örnekleri görülmektedir.

Ses Bilgisi ana başlığının *Ünsüzler* alt başlığında uzun ünlüler ve ünlü uyumuna değinilerek konuya başlanmakta ve ünsüz değişimleri başlığı altında ötümlüleşme, ötümsüzleşme, sürtünmesizleşme, genizsileşme, gırtlaksılaşma, ikizleşme, nöbetleşme, ses uyumsuzluğu, ünsüz incelmeye, ağızsılaşma, çekimlik değişme, göçüşme, ünlüleşme ve ulama gibi ses olayları incelenmektedir. Bu bölümde, yakın (gelende > gelennä) ve uzak benzeşme (bin>min); biçim bilgisinde ve söz diziminde örneksene yoluyla meydana gelen *daha büyük* > *beyigtär*, *reftimiz.yok* > *rät.yohumuz* benzeşme örnekleri gösterilmiştir. Burada Türkçe isim köküne gelen Farsça sıfat derecelendirme eki *-tär*, *-ter* ekinin geldiği görülür. Kaşkay Türkçesinde, Türkçe isim köküne uygulanan Farsça/Kürtçe (-aki) ekinin kod kopyalama yoluyla ortaya çıkan örnekler görülür. *Sözü geçen kız* > *gızaki*, gibi. Bu bölüm, aykırılışma (yenni>yengi), iç, ön ve son seste ünsüz düşmesi (yıldız>ulduz, başkar->başar-, yok>yo), türemesi (eçtemayi), yardımcı ünlü/ünsüzler ve ses bilgisi incelemesi ile sona ermektedir.

Şekil Bilgisi bölümü; *Ad Çekimi*, *Zamir Çekimi* ve *Eylem Çekimi* ana başlıkları ile ele alınmakta, *Ad Çekimi* başlığı altında çokluk çekimi, iyelik çekimi ile ekli ve edatlı durum çekimi özellikleri incelenmektedir. Kaşkay Türkçesi'nin morfolojik özellikleri, her bir durum ve çekimde kullanılan ekler, tablolar halinde ve örneklerle ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmektedir. Her tablonun altına kullanılan eklerin kullanımı ile ilgili özellikler maddelerle gösterilmiştir. Örneğin Arapça ve Farsça çokluk kullanımlarında genelde yabancı

çokluk şeklinin üstüne Türkçe çokluk ekinin getirildiği görülür. Bu durum, kod kopyalama yoluyla açıklanmıştır. (Ar. umur, ağayan, ceryanat; Fa. zābanha, rātegan) gibi.

Zamir Çekimi bölümünde zamirler hâl ekleri çekimleriyle birlikte tablo üzerinde gösterilmektedir (*ben, benim, māni, mǎnā, mǎnde, mǎnnān, mǎnimnān*) gibi. *Eylem Çekimi* bölümlerinde I. II. ve II. tip kişi ekleri sonrasında şekil ve zaman çekimleri, eklerin kullanımı ile ilgili özellikler yine tablolar halinde gösterilmekte ve eklerin kullanımı, derlenen metinlerdeki örnekler üzerinden ele alınmaktadır.

Üçüncü ana başlık olan *Dizin* bölümü, *Sözcük ve Ek Dizini, Özel Adlar Dizini ve Yer Adları Dizini* başlıklarından oluşmuştur. Bu şekilde Kaşkay Türkçesinin söz varlığı ve morfolojik özellikleri ile özel adlar ve yer adları hakkında ayrıntılı bilgi edinilmektedir.

Dördüncü bölümde yer alan *Metin* başlığı, saha çalışması sırasında elde edilen derlemelerin transkripsiyonlu metinlerinden meydana gelmektedir. Burada Amele, Keşküllü, Dereşorlu tayfaları, Tayyibi, Han, Kirmanlı, Behmenbeyli, Karakanlı, Nerreyi ve Muhtarhanlı tirelerinden derlenmiş toplam 10 metin yer almaktadır. Kaynak şahıslar ve metin seçimi ile ilgili bilgiler ve derleme yapılırken dikkat edilen noktalar belirtilmektedir. Metinlerin künyesi, sırası ile şu şekilde oluşturulmuştur: Derleme yeri, derleme konusu, kaynak şahsın adı, doğum tarihi, yaşadığı yer, eğitim durumu, mesleği, tayfası ve tiresi. Kaynak kişi listesi de *Kaynaklar* başlığından sonra toplu halde gösterilmektedir.

Ekler bölümünde, Kaşkay Türkleri'nin İran'da yaşadıkları bölgeler bir harita üzerinde gösterilmektedir. Kitabın diğer bir eki olan DVD, Kaşkay Türkleri saha araştırmasındaki görüntü kayıtlarının bir kısmı ile fotoğraflardan oluşmaktadır. Böylece Kaşkay Türkleri'nin sosyal ve kültürel yaşamı hakkında görsel bilgiler edinilmekte ve Kaşkay Türkçesi, konuşurları üzerinden işitilebilmektedir.

Yrd. Doç. Dr. Dilek Erenoğlu Ataizi tarafından dil araştırması temelinde yürütülen bu araştırma, uzun bir süreç sonunda, titiz bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Şiraz, Firuzabad, Mevdeşt, Abade, Semirum, Buşehr, Zeregan, Sepidan, İsfahan ve çevrelerini kapsayan ve geniş bir bölgeye yayılarak tamamlanan bu inceleme, eserde de belirtildiği üzere 1300 yıl öncesinde Fars bölgesine yerleşen ve diğer Türkler gibi 4500 yıl önceye dayanan Kaşkay Türkleri hakkında yapılan en önemli çalışmalardan biridir.

Eserin *Giriş* bölümü, Kaşkayların tarihi, kültürel, etnografik, siyasi ve coğrafi özellikleri ile ikidillilik bakımından bilgiler içerse de *Dil İncelemesi* bölümü sonrasında "Sonuç" veya "Değerlendirme" başlığı altında Kaşkay Türkçesi ile ilgili dil bilimsel görüşlerin sunulmaması çalışmanın eksiği olarak değerlendirilebilir. Farsçanın, Kaşkay

Türkçesi üzerindeki linguistik etkisi, *Dil İncelemesi* bölümünde gösterilen örneklerden anlaşılmaktadır. Bu iki dil arasındaki ilişkide "kod kopyalama" örneklerinin önemli bir yeri olduğu görülmektedir.

Yakın coğrafyamızda yer almalarına rağmen hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz Kaşkay Türkleri'nin dili araştırılması gereken alanlardan biridir. Kaşkaylar'ın dili, kültürü ve toplumsal yapısı bağlamında değerli bilgiler veren bu kitabı hazırladığı ve bu alanda yapılması planlanan diğer çalışmalara zemin hazırladığı için Yrd. Doç. Dr. Dilek Erenoğlu Ataizi'ni tebrik ediyoruz.